

Bilo je to davno kada sam čitajući natpis:

PASQUALIS MICHA
ELIS RAGVSINVS PLV
RA INGENIO CLARA
INVENIENS ANNO
QVO PORTVM
EDIDIT MCCCCLXXXV

u sakristiji dominikanske crkve u Dubrovniku zaželio da doznam tko je taj Paskoje Mihov i koja su to njegova slavna djela. Sve čno što sam o njemu čitao kod Đelčića, Kukuljevića, Folnesića i ostalih još više je raspirilo moju znatiželju, te sam konačno počeo da istražujem u Dubrovačkom arhivu podatke o tom našem graditelju i višestrukom inženiru, koje ovdje iznosim.

O njegovom životu dosad se malo znalo, a svi podaci koji se o njemu mogu naći razbacani su u različitim knjigama Arhiva, u kojima se uglavnom registriraju njegovi radovi. Međutim ni te knjige nisu cjelovite. U zapisima Vijeća umoljenih upravo na mjestu gdje su po običaju Republike morali biti upisani najglavniji podaci o našem graditelju, ima nekoliko praznih listova. Republika je, naime, običavala, pri prijemu u službu pojedinog činovnika ubilježiti mjesto njegova rođenja, očevo ime i mjesto odakle dolazi. U vrijeme kada je Paskoje Mihov stupio u državnu službu harala je u Dubrovniku kuga. Vijeće umoljenih sastajalo se je kroz to vrijeme u različitim zgradama u Gružu, gdje ne bijahu uvijek pri ruci knjige zapisnika, te su se zapisnici vodili na zasebnim listovima s namjerom da se naknadno unesu u te knjige. Zašto pak ti zapisi nijesu nikada uneseni ostat će jedna od mnogobrojnih arhivskih tajni.

Prvi zabilježeni podatak o graditelju Paskoju Miličeviću, nalazimo u knjizi Vijeća umoljenih 15. IV. 1466. godine¹). Toga dana je zaključeno da se sagradi kuća na Pilama, u kojoj je on imao da stanuje. Iz toga zaključka slijedi, da je te godine Paskoje već bio u državnoj službi Republike, jer se inače općina ne bi brinula za njegov stan. Nije, dakle, ispravno mišljenje Đelčićevo, prema kojemu bi Paskoje bio primljen u državnu službu 7. siječnja 1467. godine²). On tu svoju tvrdnju temelji na nekom zaključku ne navodeći mjesto odkuda ga je uzeo i koji je vjerojatno plod njegove mašte. Međutim, u devetnaestom svesku zaključaka Vijeća umoljenih na 156. listu zabilježen je zaključak od 6. siječnja

1467. god.: Prima pars est de tenendo ad hunc ad salarium comunis nostri Paschoe Milichievich ingeniarium. Ako je Đelčić iz ovoga zaključka izveo da je te godine Paskoje bio primljen u službu, onda ga je krivo protumačio, jer se čdatle može vidjeti samo da je Paskoje te godine već bio u državnoj službi, te da se odlučuje da ga se i dalje zadrži. Prema tome možemo tvrditi da je Paskoje primljen u državnu službu 1466. ili koncem 1465. godine.

Pretpostavimo li da je Paskoje započeo svoju karijeru, kad mu je bilo dvadesetpet ili dvadesetšest godina, kada redovito započinje zanimanje jednog čovjeka, i kad znamo da je umro 1516. godine, tada možemo pretpostaviti da je Paskoje rođen oko 1440 god., dajući mu na taj način dovoljno dugi vijek od sedamdesetšest godina. Također možemo utvrditi da je bio sin nekog Mihajla, jer nekoliko puta ga se nazivlje Pasqualis Michaelis.

Đelčić i Folnesics, svaki svojim načinom, izlažu mišljenje da je Paskoje doseljenik — Firentinac. Đelčiću je glavni dokaz za to što se Paskoje poneki put nazivlje Pasquale Michaelis. Taj Michael označio bi, po njegovu mišljenju, Mihajla iz Firence, koji je od 1454. do 1480. godine lijevao u Dubrovniku topove³). Međutim, ono što se može zaključiti iz imena Pasquale Michaelis to je jedino ono što smo već učinili, a to je, da je Paskoje sin nekog Mihajla. Valjda ne će Đelčić tražiti od nas da vjerujemo, da u Dubrovniku u to vrijeme nije bio nego jedan Mihajlo i to baš onaj iz Firence. Đelčić uz to navodi da je Paskoje imao veze sa Toskanom, ne razjašnjavajući ni kada ni kako, tako da nas bez dokaza u to ne može uvjeriti. Uostalom, da je Paskoja išta povezivalo sa Firencom i Toskanom, bez sumnje bi on kroz pedeset godina državne službe bio zatražio koji put dozvolu da tamo ode, ili bi se na bilo koji način otkrio njegov odnos s tim krajem, ali ništa se od toga ne da naslutiti iz Arhiva Republike.

Folnesics iz stila arkada Sponze ili Divone, koja je Paskojevo djelo, zaključuje da je on doseljeni Firentinac. Očito je da ni to nije nikakav dokaz, a svakome je jasno da se jedino iz stila tih arkada ne može zaključiti, koje je rodno mjesto graditelja.

Prelezeći preko ovih neznatstvenih zaključaka, koja izgleda da imaju političku pozadinu da se prekrsti domaće majstore u Tallijane, moramo potražiti čvršće dokaze. Srećom postoji navedeni natpis u sakristiji dominikanske crkve, gdje jasno piše Pasqualis Michaelis Ragusinus. Dubrovčanin. Ali, Đelčić veli da to samo znači da je imao dubrovačko građansko pravo, iako se zna da se i oni strani majstori koji su dobili građansko pravo u Republici nikada ne nazivlju Dubrovčanima. Tako na pr. čuveni lijevalac topova i zvona u Dubrovniku, Ivan Krstitelj de la Tolle iz Raba, koji je imao dubrovačko građansko pravo i koji je u melbama Senatu nazivao Dubrovnik svojom drugom do-

movinom, na nijednom od svojih radova nije potpisan Dubrovčanin, već uvijek Rabljanin (Baptista Arbensis). Jednako se tako i za Onofrija della Cava graditelja vodovoda i česme izričito veli da je Napolitanac. Kako bi se onda Paskoje mogao nazivati Dubrovčaninom ako to doista nije bio? Nalazimo međutim dokaze da je Paskoje imao svoja imanja u Stonu i u ostalim mjestima poluotoka Pelješca te je vrlo vjerojatno da je on iz toga predjela Republike, odakle su se stanovnici uvijek nazivali Dubrovčanima, kao pravi podanici Republike. Hrvatski oblik njegova prezimena jasno pak dokazuje da je Paskoje domaći sin.

Iz njegove oporuke, koja je protokolirana tri dana poslije njegove smrti, dne 21. kolovoza 1516. godine, doznaje se da je Paskoje bio oženjen i da je imao tri sina, Miha, Marina i Andriju, te dvije kćeri, Dražulu i Maru, a oporuka spominje i njegovu nezakonitu djecu Vlaha i Maru⁴). Izgleda da u djeci nije bio potpuno sretan, jer se osobito tuži na Miha, koji ga je u životu mnogo novaca stajao. Inače, sinovi su mu bili ljevači topova, kako ćemo kasnije vidjeti. Stanovao je u općinskoj kući na Pilama, u kojoj iznimno ostaje i onda kada je izdano naređenje da plaćnici Republike ne smiju stanovati izvan gradskih zidina⁵). U toj kući još dugo poslije Paskojeve smrti stanuju i to besplatno njegovi nasljednici, radi prava koja su imali na postrojenja u Rijeci Dubrovačkoj, o kojima ćemo govoriti.

Iz različitih zaključaka Vijeća umoljenih vidi se da je Paskoje bio imućan; imao je imanje u Stonu i na ostalom Pelješcu⁶), osnovao je rafineriju bakra, držao je u zakupu izvor vode u Rijeci i mlinove kod toga izvora. Prema jednom ugovoru od 17. prosinca 1472. godine poslao je u Napulj Matka Mili de Labro da mu od kralja Ferdinanda naplati izvjesnu svotu novaca⁷). Obzirom na visoku ugovorenu naknadu rečenom Matku u iznosu od tridesetšest dukata za boravak do dva mjeseca, izgleda da je potraživana svota morala biti dosta velika. Taj novac nakon naplate Matko je imao da preda lučkom kapetanu Apulije (magistro portolano Apulie) za nabavku žita. Dade se naslutiti da Paskoje nije znao dobro upravljati svojim imanjem, tako je 1495. godine bio primoran ili da se nagodi s vjerovnicima ili da proda dio imanja na Pelješcu. Također je često puta tražio od države zajmove, koje je nekada dobivao, a nekada nije.

Čitav svoj život proveo je u Republici. Samo se tri puta spominje u zaključcima Vijeća njegovo putovanje. Prvi put 1469. godine, kada je Republika poslala pomoć ugarsko-hrvatskom kralju za učvršćivanje grada Počitelja u Hercegovini, ponudila mu je da će mu poslati na svoj trošak inžinira Paskoja Miličevića, ali se ne zna da li je on u istinu tamo otišao. Drugi put, 5. siječnja 1485. godine, Senat ga je poslao za osam dana u Kotor⁸). Treći put, 25. veljače 1507. godine, uputio ga je Senat ponovno

u Kotor da tamo dade svoje mišljenje o gradnji samostana Marijina uznesenja, koji se je imao da sagradi⁹).

Paskoje je umro 18. kolovoza 1516. godine i pokopan je, prema želji izraženoj u oporuci, u crkvi sv. Dominika, na kojoj je on neke dijelove i zidao. U oporuci je, koju ovdje u cjelini objelodanjujem, ostavio sve svojoj zakonitoj i nezakonitoj djeci¹⁰).

O Paskojevu neumornom i korisnom radu malo se je znalo, pak ćemo stoga taj rad spomenuti prema novim podacima.

U dubrovačkoj luci postoji još veliki i masivni, brončanim sponama povezan lukobran »kaše« koji zatvara prema jugoistoku skoro čitavi prostor od tvrđave Ravelina do sv. Ivana, ostavljajući prolaz u samu luku. To je djelo našega Paskoja. Već od druge četvrtine 15. stoljeća predlagala se je regulacija gradske luke radi strateških i trgovačkih potreba. Dok je grad sa svih strana bio opasan zidinama, gradska luka je bila širom otvorena. Doduše, dvije jake kule branile su njezin ulaz, ali kod eventualnih noćnih prepada neprijatelja dugi željezni lanac, koji je zatvarao luku između tvrđava sv. Ivana i sv. Luke, nije dovoljno jamčio sigurnost. S druge strane za vrijeme žestokih južnjaka bilo je onemogućeno svako pristajanje i boravak brodova u većem dijelu luke. Stoga je Republika pozivala različite inženjire iz tuđine, ali nijedan nije uspio da zadovolji vladu, te je konačno riješeno 12. veljače 1484. godine, da se gradska luka izgradi prema nacrtima, odnosno prema modelu Paskojevu koji je bio pohvaljen od svih pomoraca, — *laudatum per omnes marinarios*¹¹). Paskoje je vladi iznio dva nacrtu, manji i veći, ali se nažalost ne navodi u čemu se sastojao jedan, a u čemu drugi. U manjem nacrtu svakako je bio lukobran, jer se u zaključku, *namime*, veli da se najprije započne izgradnjom luke prema manjem nacrtu, i da se veći ne izvodi dok se taj rad ne završi, — *ad maius non apponatur manus nisi minori complito*. U tu svrhu odmah su izabrani nadstojnici (režijska komisija) i već 28. veljače 1484. godine nalazim odredbu da se Paskoju za njegov rad na lukobranu, budući da ne će da primi nikakovu nagradu, dade dar u srebrnim predmetima vrijednosti dvanaest dukata¹²). To znači da je u manji nacrt svakako spadao lukobran, ali se ne zna da li još i nešto drugo. U većem nacrtu vjerojatno je bilo predviđeno čitavo unutrašnje uređenje luke, ali dokumenti dosad o tome ništa ne otkrivaju, i ne znamo da li se je i prema tome nacrtu nešto izvodilo.

Čvrsto građeni poluokrugli bastion ispod kule sv. Luke koji je nekada imao i lijepo krunište porušeno od austrijskih vojnih vlasti osamdesetih godina prošlog stoljeća, sagrađen je također prema Paskojevu nacrtu. Taj bastion je zapravo prvi njegov rad koji je registriran u knjigama. Dne 23. lipnja 1470. godine do-

zvolilo se je, naime, nadstojnicima da sagrađe taj toranj ispod kule sv. Luke prema Paskojevu nacrtu¹³).

Okrugli toranj uz zidine ispod sv. Petra Klobučića (Clobucich), koji sada sačinjava sastavni dio tvrđave »Mrtvo zvono« i koji je podignut za utvrđenje zidina, sagrađen je također prema nacrtu i mišljenju Paskojevu i to zaključkom od 8. listopada 1501¹⁴).

Prema Paskojevoj zamisli izvršavani su 1503. godine radovi na tornju kod Mula, koji je sada sastavni dio tvrđave sv. Ivana¹⁵).

Miličević međutim nije samo utvrđivao zidine, već ih je i naoružavao. On je, naime, bio i lijevalac topova, bombardario, kako ga Senat nekoliko puta nazivlje. Dne 13. srpnja 1504. godine naredila je vlada nadstojnicima koji su imali da dadu izraditi bombarde da mu isplate dvadeset dukata na račun pasavolanta (neka vrst manjeg poljskog topa), koje su salili Paskojevi sinovi¹⁶). Dne 23. kolovoza 1505. godine zaključeno je također da se primi bombardar salivena iz općinskog metala od Paskojevih sinova, te da se njemu isplati prema običaju, odbivši pri tome općinske troškove¹⁷). U svojoj knjizi »O bedenima grada Dubrovnika« Adamović često spominje službeni akt Republike »Raporto sugli Armamenti« iz 1529. godine, tvrdeći da se u tom spisu spominju različiti topovi, koje je salio »Pasquale bombardario Raguseo«, ali je nažalost taj dokument koji je Adamović poklonio Antoniju Vučetiću, propao.

Paskoje je izvršavao u gradu i mnoge druge radove. Po njegovom nacrtu i uputama radio se je jarak uz gradske zidine na Pločama i to prema odluci od 18. ožujka 1494. godine¹⁸). Dne 3. listopada 1500. godine s njim se je pregovaralo o skupljanju novih izvora za vodovod i o popravku samog vodovoda¹⁹). On je k tome sazidao gotičku sakristiju u crkvi sv. Dominika kako to svjedoči navedeni natpis. Ali najveće njegovo djelo u Dubrovniku je palača Sponza ili Divona.

Republika je već duže vremena osjećala potrebu većeg i udobnijeg spremišta »fondica«, gdje bi se vršile procjene i gdje bi bila glavna carinarnica. 14. prosinca 1513. godine donesen je zaključak da se poradi oko gradnje takovog spremišta²⁰), međutim kroz dvije godine ništa se nije na tome učinilo, jer 28. lipnja 1515. godine nalazimo u tu svrhu ponovno novi detaljniji zaključak²¹). Tada su ujedno određena tri nadstojnika koji su imali da naprave model i da izvrše predgradnje²²). Konačno je 16. siječnja 1516. godine zaključeno da se primi model za gradnju carinarnice i ureda za procjene, kako je ranije bilo određeno. Taj model je izradio i ponovno popravio inžinir Paskoje Miličević sa nadstojnicima određenim za taj posao, i prema njemu se imalo da odmah otpočne gradnjom²³).

Na Divonj je na jedinstveni način spojena kasna gotika sa renesansom. Zbog one mješavine stilova neki bi htjeli da je ona djelo dviju epoha, budući da je jedan dio izgrađen u gotičkom, a drugi u renesansnom stilu. Međutim, to se prema dosad poznatim dokumentima ne može dokumentarno utvrditi. Nama izgleda da postoji dovoljno dokaza da je Sponza odjednom građena u mješavini stilova kao što je to opširno iznio Fisković u svojoj knjizi »Naši graditelji i kipari 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku«. U knjigama Vijeća umoljenih 12. ožujka 1519. godine i 22. listopada 1521. godine nalazim zaključke da se poruše zlatarske radionice i da se na njihovu mjestu, unutar same Sponze naprave četiri spremišta²⁴). Te radionice nalazile su se u današnjoj ulici sv. Nikole, koja se ranije nazivala Zlatarska. Ta je ulica prema 57. poglavlju VIII. knjige Statuta bila široka četiri koraka, dok je danas uz cijelu duljinu Sponze, mnogo uža. Izvornu širinu zadržala je samo u blizini crkvice sv. Nikole. Na samom zidu Sponze, prema ulici sv. Nikole, ne vide se nikakve preinake ni pregradnje, iz čega proizlazi da su gore navedene zlatarske radionice stajale uz stari zid Sponze. Gradnjom današnjeg zida i uklapanjem u unutrašnjost Sponze tog prostora bivših zlatarskih radionica ulica je sužena, a time je i glavno pročelje produženo u današnjoj dužini. Prema navedenom u to je vrijeme moralo nastati i današnje pročelje sa gotičkim prozorima. Prije spomenuta prizemna skladišta stoje i danas u zapadnom krilu dvorišta. Svi imaju gotička vrata šiljasta luka i renesansna slova na nadvratniku. Arkade pred Sponzom izradili su korčulanski kamenari Andrijići, vjerojatno prema osnovnom nacrtu Paskojevu. U tom pročelju Paskoje je, izgleda, htio da imitira pročelje bivše palače Velikog vijeća. Zanimljivo je da i dužina Sponzina pročelja tačno odgovara duljini pročelja palače Velikog vijeća i da su kapiteli stupova trifore Velikog vijeća slični onima Sponze. Najnaravnije je da shvatimo stoga zgradu Sponze kao jedinstveno djelo izrađeno prema Paskojevu nacrtu, koji je bio primljen od Senata i prema kojemu je bilo odlučeno da se započne gradnjom. Pretpostavljamo stoga da je prema tome nacrtu zgrada i završena.

U drugom gradu Republike, Stonu, nalaze se također značajni tragovi Paskojeva rada. Pored toga što je radio na popravcima državnih mlinova, kako proizlazi iz zaključka od 28. svibnja 1510. godine²⁵), rad našeg graditelja usredotočen je na utvrđivanje ovog gradića.

Odmah poslije kupnje Stona i Pelješca, četrdesetih godina 14. stoljeća Dubrovačka republika je sagradila visoki i jaki zid četverouglastih kula preko Stonske prevlake na liticama brda Pozvizza, od jednog do drugog zaliva. Istovremeno je podigla uz sjeverni kraj zida mali visokim zidinama i kulama ograđeni

gradić Mali Ston, a nad njim jaku utvrdu nazvanu Koruna. Vrh brda Pozvizda dala je sagraditi pak prostranu tvrđavu, koju kasnije nazvaše Bartolomija.

Godine 1384. počinje se gradnjom Velikog kaštela u Stonu, kasnije prozvanog sv. Jerolim na južnom kraju gore spomenutog velikog zida. Na ovoj se tvrđavi dugo gradilo i nadograđivalo, sve čak do početka 16. stoljeća, tako da je ona postala najjače stonsko utvrđenje. Godine 1439. izgrađuje se grad prema nacrtima Onofrija della Cava i grade se predzida, a za bolju obranu sa zapadne strane sagrađen je u to vrijeme zid koji se proteže od grada Stona do tvrđave Pozvizd. Konačni izgled tim utvrđenjima dao je Paskoje Miličević.

U veljači 1489. godine zaključeno je da se popravi i pregradi stonski Veliki kaštio prema Paskojevim nacrtima i to tako da se na sva četiri ugla kaštela sagradi jedna okrugla kula. Određeno je da se počne sa sjevernim uglom prema kopnu. Radu se odmah pristupilo, te je ta kula stvarno i sagrađena. To je ona velika, polukružna kula sa visokim kosinama, koja se i danas koči na sjeveroistočnom kutu kaštela²⁶). Sa gradnjom ostalih, predviđenih kula nije se nastavilo. Iste godine, 24. ožujka, opet se je vijećalo o utvrđivanju Velikog kaštela, te je određeno da dva senatora pođu sa Paskojem i sa stručnjacima u Ston i da ispituju na koji bi se način bolje utvrdilo rečeni kaštel²⁷). Nakon pregleda zaključeno je²⁸) da se zidovi podvostruče novim zidom debelim šest lakata (tri metra), a 9. svibnja određeno je da se nastavi izgradnjom kaštela iznutra, da se iskopaju jaki temelji, da se čvrsto veže novi zid sa starim i da se u kaštelu sgrade zgrade za oružanu i kaštelanov stan. Sve se je to imalo da izvrši po Paskojevom planu²⁹). Poslije tri godine, 17. kolovoza 1492. godine, zaključeno je u Vijeću umoljenih da se nastavi utvrđivanjem Velikog kaštela i da se utvrdi tvrđava Pozvizd prema nacrtu prikazanom od Paskoja, i to tako da se najprije završi Veliki kaštio, a zatim započne radom na Pozvizdu³⁰). Sličan zaključak je donesen ponovno i 28. studenog iste godine³¹), a 20. lipnja slijedeće ponovno je zaključeno da se prosljedi sa radovima na Velikom kaštelu i to prema novom modelu, koji je Paskoje izradio³²).

Budući da svi tornjevi, za koje imamo arhivske podatke da su Paskojevo djelo, sličie oblikom i gradnjom ostalim stonskim tornjevima, Toljevcu u Malom Stonu sagrađenom osamdesetih godina 15. stoljeća, Arcimonu u Velikom Stonu sagrađenom krajem istog stoljeća, zatim Stovišu i Minčeti dovršenim skupa sa novim zidom nazvanim u dokumentima transversum koji zatvara Ston sa sjeverne strane, početkom 16. stoljeća, to nije isključeno da je Paskoje graditelj svih tih tornjeva.

Još jednom nalazim spomenuto Miličevićevo ime u vezi ston-
skih radova. Dne 10. lipnja 1505. godine zaključeno je, naime,
da se poruši neki toranj uz more na Ponti, koji prema njegovu
mišljenju i ostalih bombardiera i majstora praktičara ne bijaše
za nikakvu obranu nego je dapače mogao poslužiti neprijatelju
u slučaju navale na grad³³).

Paskojevi radovi u Rijeci Dubrovačkoj pokazuju iznad sve-
ga njegov poduzetni duh. On je uživao, kako već spomenusmo,
pravo uporabe izvora u Rijeci, koje je trebalo iskoristiti. I evo
čega se dosjetio. U molbi Senatu 20. travnja 1504. godine, mo-
leći da mu se produži pravo na izvore još za šesdeset godina,
navodi da kani popraviti mlinove, povisiti vodopad rijeke i osno-
vati tvornicu odnosno rafineriju bakra. Ta rafinerija, kaže on u
molbi, bila bi od velike koristi i za državu i za stanovništvo, jer
bi bosanska rudača bila prerađena odmah u Dubrovniku, te je
ne bi trebalo slati u inostranstvo³⁴). To je bila uistinu velika i smi-
ona zamisao. I nije ostala samo zamisao već se i ostvarila. U
društvu sa Dubrovčaninom Marinom Stjepovim Zamanjićem ot-
počeo je Paskoje poslije sedam godina, 24. svibnja 1511., radom
u toj rafineriji bakra (artificijum batirame). Toga dana, naime,
predalo se je Paskoju četiri milijara sirovog bakra da bi mogao
isprobati radionu bakra koju je podigao u Rijeci³⁵), a 17. listo-
pada prodava se Zamanjiću i Miličeviću deset milijara sirovog
bakra da bi mogli započeti rafiniranjem i preradom bakra u
svojoj radioni. Za ovaj posao im se dozvoljava, na njihovu mol-
bu, da iz Italije dovedu majstora uz sve uvjete koji su bili uobi-
čajeni u Dubrovniku, koliko za javne toliko i za privatne poslo-
ve. Oni su ga, naravno, morali da plaćaju sami³⁶).

Republika je pozdravila uspostavu ove radione jer se je s
pravom očekivalo da će se bakar unapred moći dobiti uz nižu
cijenu nego li dotad. Republici se je zastalno moralo svjediti obe-
ćanje vlasnika, da će u slučaju potrebe predati državi sav bakar
uz određenu cijenu. Stoga se istog dana odredilo da se moli-
ocima ustupi traženi sirovi bakar po nabavnoj cijeni.

Rad na uspostavi ove rafinerije nešto se je produžio, ali to
nije bila Paskojeva krivnja. 13. travnja 1507. godine on je tra-
žio da mu se rok uspostave tvornice produži za četiri godine.
Molba mu je najprije odbivena, a zatim 17. travnja prihvaćena
sa obrazloženjem da je bio zauzet općinskim radovima u Du-
brovniku i u Stonu, te da stoga nije mogao nadzirati rad na
uspostavi riječke radionice³⁷).

Ne može se još doznati kakovim je kapacitetom radila Pa-
skojeva rafinerija koja se i poslije njegove smrti često spominje.
Izgleda da su sve naprave nakon njegove smrti bile dosta za-
puštene. dok se konačno država nije odlučila da preuzme sva
ta postrojenja, i to prema zaključku u lipnju 1522. godine³⁸). Ta-

da je određeno da se polovica tvornice otkupi od Marina Zamanića, Paskojeva druga³⁹), a da se Paskojevim nasljednicima daje godišnji prihod od stopešest perpera i besplatan stan u kući na Pilama, i to za vrijeme do 1584. godine, dok im traje pravo na ta postrojenja⁴⁰). Iz uredbе o unajmljivanju mlinova, stupa, zgrada i vrtova kraj izvora Rijeke, vidi se da je tu bilo dvanaest većih i manjih zgrada⁴¹). Sve su te zgrade nažalost porušene u drugoj polovici prošlog stoljeća. Ostala je samo crkvića sazidana 1480. godine, koju je vjerojatno sagradio sam Paskoje. Na njenim pobočnim vratima je renesansni reljef.

Na temelju podataka koje sam ovdje iznio iz knjiga Arhiva Dubrovačke republike napisao sam ovaj kratki prikaz života i djela ovog našeg vrsnog i mnogostrukog domaćeg graditelja, čovjeka koji je svoju darovitost i pedeset godina neumornog rada utrošio za dobro svoje domovine.

B I L J E Š K E

1) Rog. 19. f. 35' i f. 39'.

2) Gelcich: Die Erzgiesser der Republik Ragusa. Wien 1891.

3) Gelcich: Die Erzgiesser der Republik Ragusa.

4) Testamenta. (Testamenta de Notaria). Vol. 31 f. 178—179. Testamentum Pasqualis Michaelis ingeniosi architecti salariati comunis Ragusii.

MCCCCXVI Indictione quarta die XXI Augusti, Ragussi coram testibus infrascriptis.

Hoc est testamentum Pasqualis Michaelis ingeniosi architecti salariati comunis Ragusii nudius tercius defuncti repertum in notam cum aliis vivorum testamentis cui erint ad scripti, ego Sigismundus Junii de Georgio iudex, Franciscus Mar. de Menze testis tenoris subsequens.

In Christi nomen, Amen 1516 die VII Augusti. Io magistro Pasqual ingeniero infermo del corpo, ma per la gratia de Dio sano e sincero della mente mia, predendo che io sono mortale e sono sottoposto alla morte et volendo provvedere alla salute della anima mia et alla concordia delli mei heredi facio e ordino lo mio presente testamento in questo modo. In primis lasso l'anima mia allo onnipotente Dio et alla gloriosa vergine Maria et a S. Joanne baptista, et voglio essere sepolito in S. Dominico in habito del dicto ordine come piaceria al mio herede. Lasso a S. Maria mazore per decime e primicie perperi duo, alle Dance perperi uno. Lasso a S. Lazaro perperi uno. Lasso alli frati di S. Francesco perperi 10 per anima delli morti. Lasso alli frati di S. Dominico per la salute della anima mia che habiano ogni anno perperi cinque, fine che durara la concessione de laqua in Ombla data et ad me concessa dalla Signoria nostra. Lasso a pre. Andrea padre mio spirituale per salute del l'anima mia perperi cinque. Lasso iperperi cento li quali se dividiano egualmente alli octo monasteri de monache che stano dentro dalla Cita; che chiarando tuto quello che restara del debito che siano tenuto dare ad q. Zorzo corazaro; et quello che li doveria dare ad dicto q. Zorzo se daga trovandosi qualche suo propinquo o cosanguineo. Item delli dicti perperi cento voglio siano dati perperi 15 a Mara fiola mia naturale, et lo resto sia distribuito alle monache secondo de sopra ho dicto. Item lasso al monastero de S. Simeon ogni anno che habia perperi duo fine che sera viva Zoanna monacha in dicto monastero et sorella de q. Jacoba mia consorte, voglio anchora che se daga a Franuxa paneglia olim servitiale nostra quello che si trovava dovera havere per il suo servitio che ha fato in casa mia. Voglio anchora che se dagan et rendano a Fioro Jelich libre cinquecento de rame che ho habuto dal dicto Fiorio. Voglio anchora che se daga e pagi ogni anno a Ser Stephano de Gradi ducati cinquanta delli mei beni fine al compimento del suo integro pagamento secundo che ha facto pacto Marino mio fiolo cum ser Zugno cessionario del dicto Ser Stephano. Voglio anchora che sia valida la conventione, la quale ha facto Marino mio filio cum Ser Marino de Zamagna secundo dixit la obliga della dicta conventione, che ho in casa mia. Voglio anchora che se daga a Maria nepote mia fiola de quondam Nicolo cimatore quello che se trovera in Notaria che sono tenuto dare ad essa e piu se vora stare in sieme con li mei fioli et heredi cossi come sta adesso che habia el suo nutrimento delli mei beni secundo che la havuto

per fine a questo tempo. Item lasso a Biasio fiolo mio naturale perperi 200 et questi perperi 200 che habia in spacio de anni cinque et che in altro non si inpazi. Voglio anchora che Draxula fiola mia mazor habia delli mei beni per la sua dote ducatorum cinquecento, et Mara fiola mia minor voglio che habia delli mei beni la nutricatione et el vestire come alcuno delli soi perenti dove vora stare. Et quando sera della eta, se vora stare da per se habia anchora delli mei beni pagamento per la casa et per la sua servitrice che tegneria . . (potpuno izbrisana jedna kratka riječ) che vora intrare in monastero che habia quello plago che se richiede per monachar. Lasso a Michel fiolo mio delli mei beni perperi cinquanta allo anno fine che esso Michel sera vivo, et in altra cosa mia non voglio che se inpaza per modo alcuno, et questo per che ho pagato per lui gran quantita de denaro per soi debiti. Et li diti denari per me pagati per dicto Michel non voglio che li altri fratelli lo possano ne domandare ne scodere. Et de tuti li altri beni mobili et stabili faciò et voglio che siano universali heredi Marino et Andrea fioli mei in equali porzione. Et de questo mio testamento epitropi et executori de questa mia ultima volunta siano Ser. Antonio Mar. Nicol. de Gondola et Marino et Andrea mei cari fioli alli quali recomando la anima mia. Quod Testamentum intenticatum fuit ut nullo testimonio rumpi possit.

⁵⁾ Rog. 30. f. 294'—295 Uredba (Providimentum) tko sve ne smije stanovati u predgrađima. Od 4. III. 1508.

⁶⁾ Rog. 28. f. 144' 6. VI. 1499. Prima pars est de dando libertatem Dno. Rectori et suo minori consilio acomodando Paschoe Milichievich pro mutuo pro ducatorum auri centum infra de quantie bonorum suorum de Stagno et Ponta, pro melioramentum Laboreriorum aque Omble per manus SS. officialium creandum super hoc per dictum minus consilium.

⁷⁾ Diversa Notarie vol. 56 f. 170.

⁸⁾ Rog. 25. f. 2. 5. I. 1485. Prima pars est de consentiendo magnifico Provisori Cathari Pasqualem Milichievich ingenarium nostrum pro diebus octo.

⁹⁾ Rog. 30. f. 213.

¹⁰⁾ Vidi bilješku 4.

¹¹⁾ Rog. 24. f. 224. 18. II. 1484. Prima pars est de deliberando cum dei domine de faciendo portum civitatis nostre de muro.

Prima pars est de faciendo dictum portum secundum desegnum sive modellum datum per Pasqualem Michaelis ingeniarium, et laudatum per omnes marinarios, sed de faciendo prius secundum disegnum minus, et ad maius non apponatur manus, nisi minori completo.

¹²⁾ Rog. 24. f. 288'. 28. XII. 1484. Prima pars est de donando Pasquali Michaelis pro labore suo quem posuit ad fabricam cappse portus quia noluit aliquam solutionem videlicet.

Prima pars est de donando sibi ducatus XII in argenteriiis.

¹³⁾ Rog. 20. f. 282. 23. VI. 1470. Prima pars est de dando libertatem officialibus murorum fabricandi turretam sub turri sancti Luce secundum presentem disegnum Paschoe Milichievich.

¹⁴⁾ Rog. 29. f. 3. 2. X. 1501. Prima pars est de dando libertatem D. Rectori et suo minori consilio faciendi fortificari dictos muros a parte maris ubi eis videbitur.

Rog. 29. f. 3'. 8. X. 1501. Prima pars est de addendo libertate date de fortificando muros civitatis a parte maris quod D. Rectori cum minori consilio quod possint facere torretam extra muros sub Sancto Petro Cloubich, secundum parere Pasqualis ingeniarii.

Rog. 31. f. 113. 2. VI. 1509. Prima pars est de stando ad modellum magistri Pasqualis ingenarii pro faciendo turretam super sanctum Pe-

trum Clobuzich foris ubi est murus civitatis bassis non obstante aliqua parte in contrarium prius capta, et cum libertate minori consilio si ei videbitur elargandi fabricam turrete dicti modelli versus pelagus a brachiis quattuor infra.

15) Rog. 29. f. 129'. 22. IV. 1503. Prima pars est de dando libertatem D. Rectori et suo minori consilio faciendi fieri pilastra et alia laboreria iuxta parere Pasqualis ingeniarii in elevatione muri turrete post Molum prout fuit captum.

16) Rog. 29. f. 236. 13. VII. 1504. Prima pars est quod officiales deputati ad faciendum fieri bombardas debeant dare usque ad ducatos viginti magistro Pasquali Michaelis bombardaro pro computo expensis Passavolarum que eius filii fundent pro comunis nostro.

17) Rog. 30. f. 78'.

18) Rog. 27. f. 104'. 18. III. 1494. Prima pars est de faciendum et sequendo fossum civitatis ad Plocias secundum desegnum et reportum Pasqualis Ingeniarii.

19) Rog. 28. f. 229.

20) Rog. 33. f. 2'. 14. XII. 1513. Prima pars est de providendo pro Fontico.

21) Rog. 33. f. 186'. 28. VI. 1515. Prima pars est de providendo pro uno fontico spatioso in quo omnia mercemonia possint fondicare et in eo reducendo stimam et Dohanam pro utilitati et beneficio dicte Dohane.

22) Rog. 33. f. 186'. 28. VI. 1515. Prima pars est de creando tres officiales in presenti consilio pro faciendum modellum et loco comodo per eos inveniendum qui sint deputati ad fabricam dicti fondici faciendum et omnia eius laboreria.

23) Rog. 33. f. 260'. 16. I. 1516. Prima pars est de acceptando modellum pro fabrica Dohane et Stime faciendum secundum partem captam in presenti consilio die XXVIII Junii proxime preteritum formatum et correctum per magistrum Pasqualem Michaelis Ingeniarium cum officialibus ad dictam fabricam deputatis cum parere hominum praticorum. Et ad dictam fabricam cum Dei nomine et prosperitate civitatis nostre ponendo manum secundum dictum modellum.

24) Rog. 35. f. 58'. 22. III. 1519. Prima pars est de suspendendo pro nunc ruinam muri veteris Sponze a parte stationum aureficum et a parte ecclesie seti. Nicolai, videlicet solum proseguendo cum expensa ad laboreria fontici intus ut sunt incepta.

Rog. 36. f. 120. 22. X. 1521. Prima pars est de dando libertatem provisoribus fabrice fontici Dohana quod possint et debeant pro complendo dictam fabricam sicut fuit ceptum die primo presentis mensis, ruinari facere stationes aureficum et in dictis stationibus facere quattuor magazena cum suis mezalinis involtatis secundum modellum et dicta magazena volveri in fonticum pro comoditate mercatorum et mercantiarum sequendo dictum modellum cum dicta fabrica usque ad complementum granariorum et tecti.

25) Rog. 31. f. 215'.

26) Rog. 26. f. 13. 18. II. 1489. Prima pars est de reparando castellum magnum Stagni iuxta disegnum Pasqualis Milichievich con quattuor turribus tondis, una a quolibet vento. Et incipi debeant a terra versus tramontana et successine illa completa procedi debeant ad alias.

27) Rog. 26. f. 19.

28) Rog. 26. f. 20'.

29) Rog. 26. f. 28'.

³⁰⁾ Rog. 26. f. 233'. 17. VIII. 1492. Prima pars est de sequendo ad fortificationem castelli magni Stagni et castelli de Posvisd iuxta desegnum portatum per Pasco Milichievich, et per Paris bombardarium.

Prima pars est de sequendo castelli Stagni usque ad complementum, et postea apponere manus ad Posvisd.

³¹⁾ Rog. 27. f. 9.

³²⁾ Rog. 27. f. 51'. Prima pars est de sequendo laborerium Castellum Stagni secundum modelum novum portatum per Pasqualem ingeniarium.

³³⁾ Rog. 30. f. 55. 10. VI. 1505. Prima pars est de destruendo turretam que est ad litus maris ad Pontam Stagni attenta quod dicta turreta secundum parere magistri Pasqualis Ingenarii nostri et aliorum bombarderiarum magistrorum praticorum non est ad aliquam defensionem dicte civitatis sed potius ad offensionem illius.

³⁴⁾ Rog. 29. f. 201'.

³⁵⁾ Rog. 32. f. 17'.

³⁶⁾ Rog. 32. f. 58'.

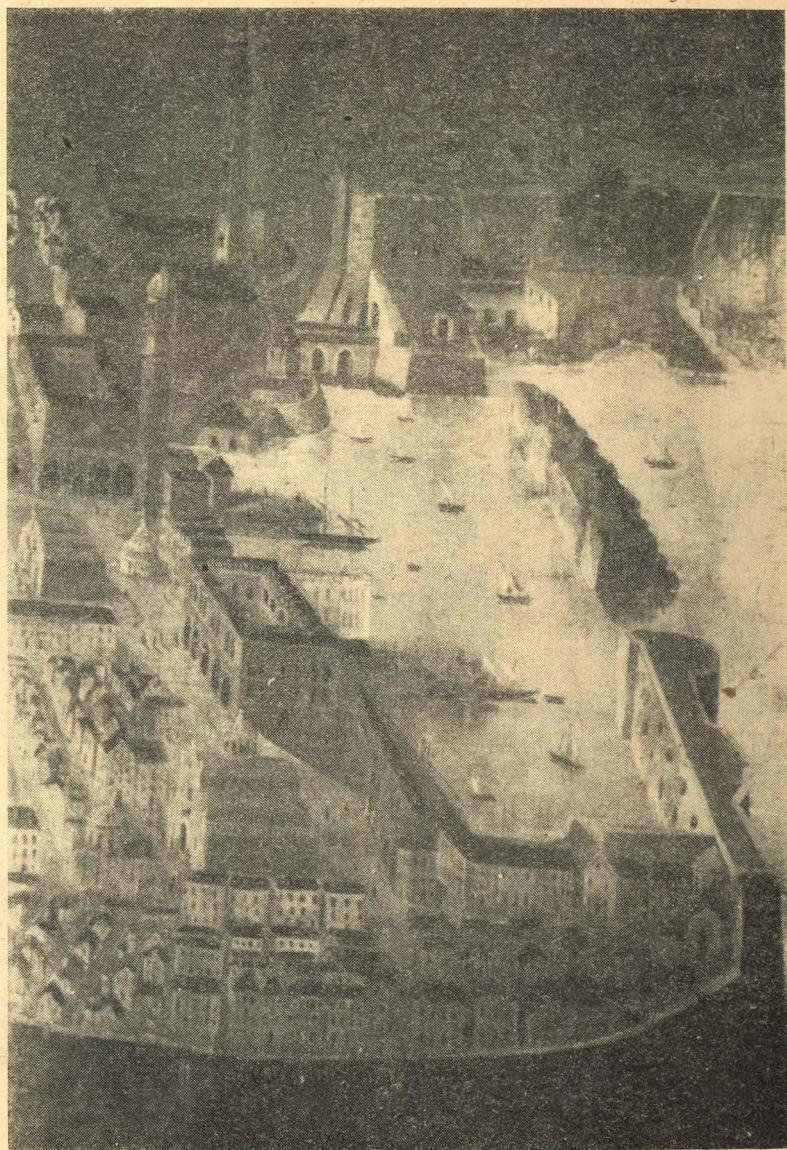
³⁷⁾ Rog. 30. f. 225. 17. IV. 1507. Prima pars est de prolongando terminum pro aliis annis quattuor magistro Pasquali Milichievich ingenario nostro ad erigendum et fabricandum artificium de baterame quod tenetur facere in Ombla attendo quod hoc tempore dictus magister Pasqualis fuit occupatus circa negotia et servitium comunis nostri hic Ragusii et Stagni. Ita quod non posuit attendere ad constructionem dicti arteficii.

³⁸⁾ Rog. 36. f. 218.

³⁹⁾ Rog. 37. f. 154'. 15. II. 1524.

⁴⁰⁾ Rog. 36. f. 275' 27. XI. 1522.

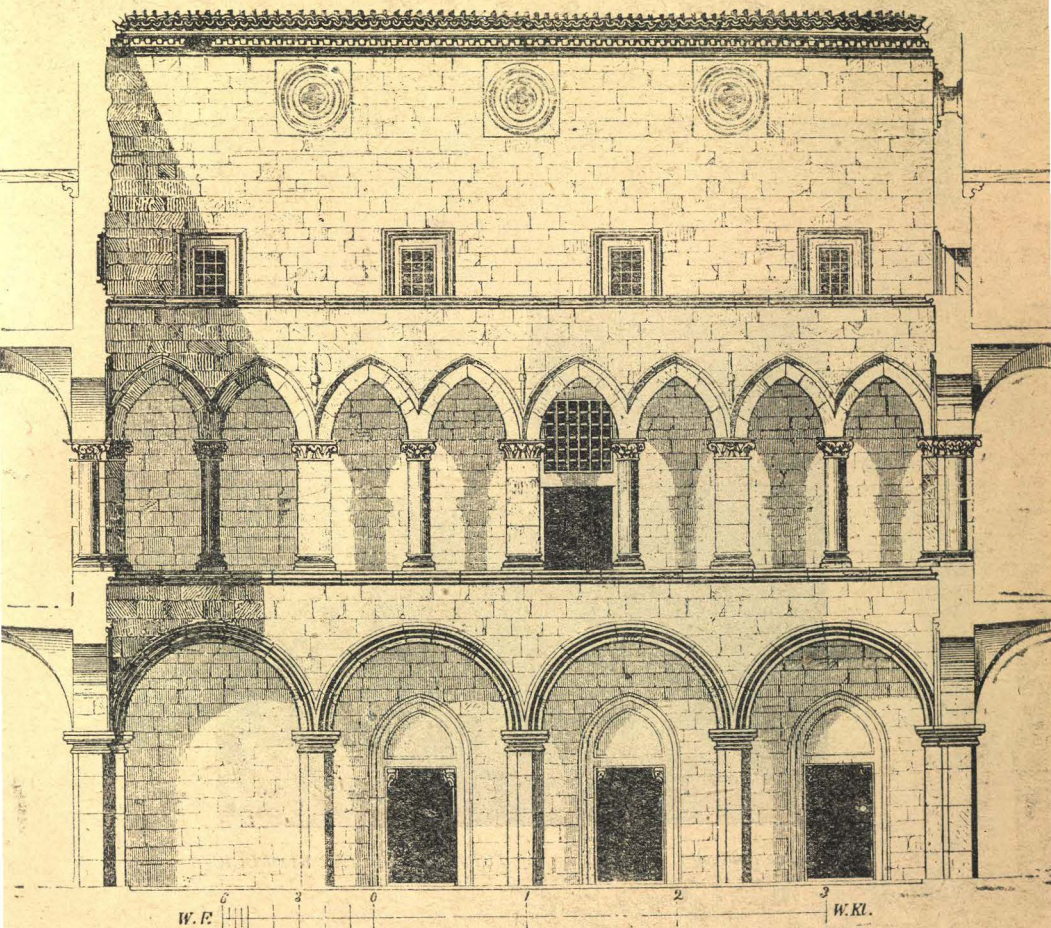
⁴¹⁾ Rog. 38. f. 26'—28. od 26. VII. 1525. Neke od tih zgrada imale su imena; Soko (Socho); Romanja (Romagna), Kremenjak (Chremegnach), Stari toranj (Torre vechia).



Stara slika dubrovačke luke sa Miličevićevim lukobranom

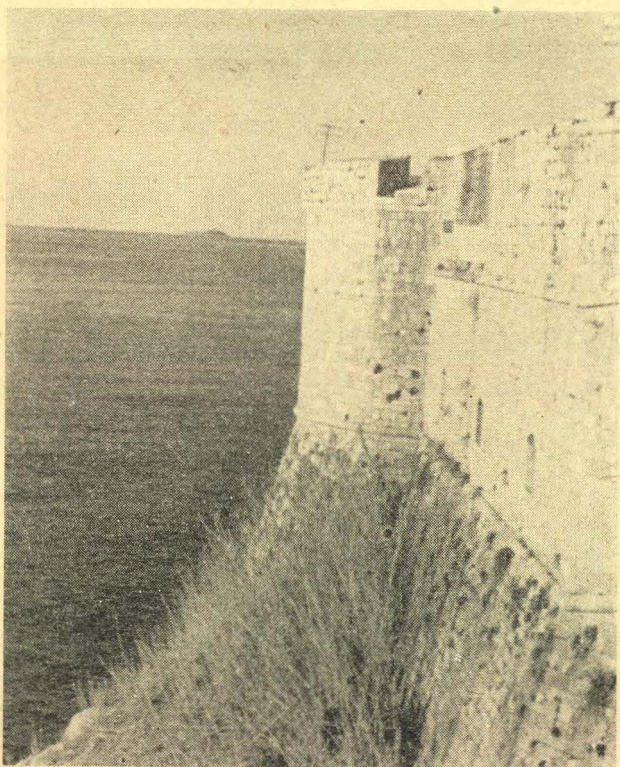


PROČELJE DIVONE



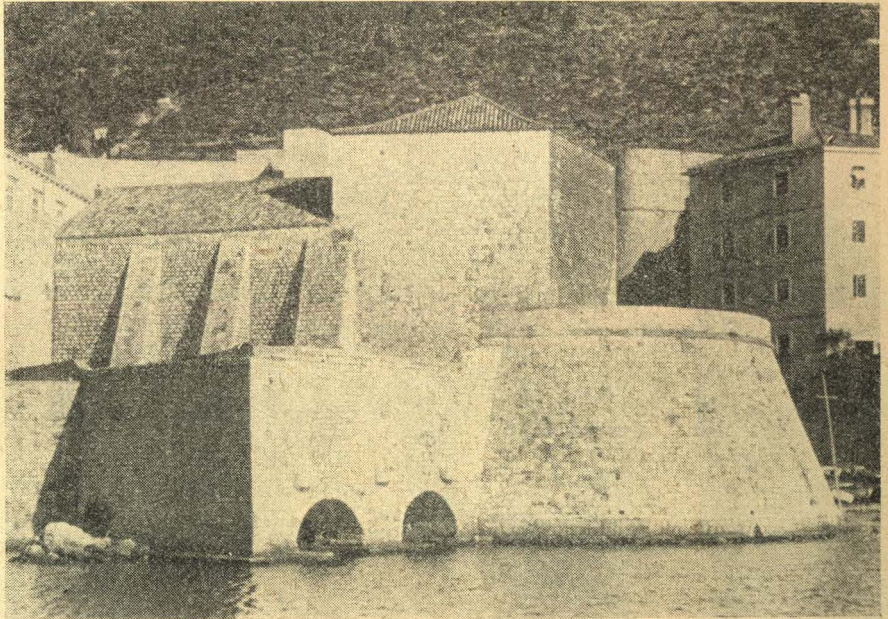
Milčević i Andrijić :

DVORIŠTE DIVONE (Eitelberger)



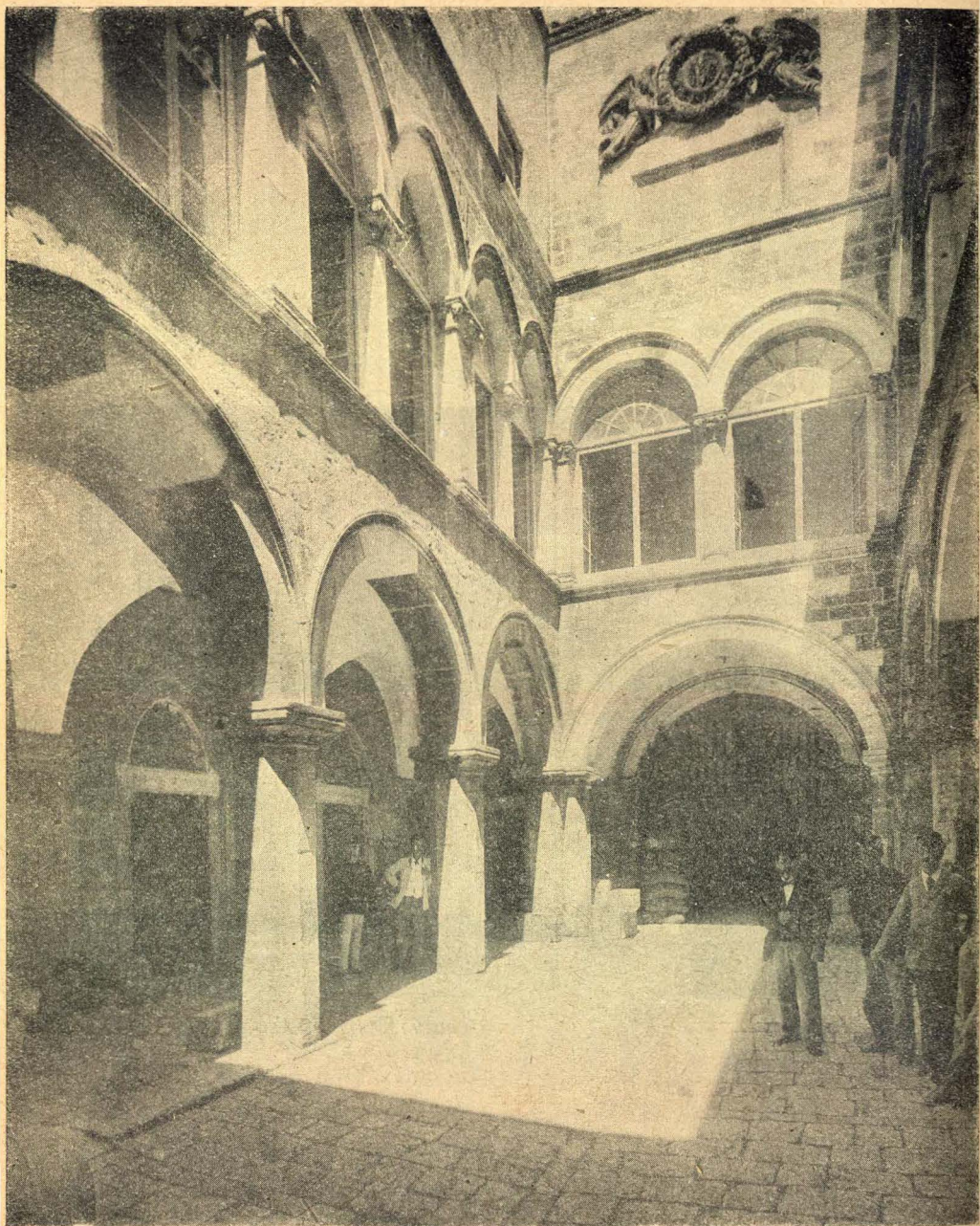
Paskoje Miličević :

TORANJ SV. PETAR KLOBUČIĆ



Paskoje Miličević:

OKRUGLI BASTION PRED KULOM SV. LUKE



Miličević - Andrijić :

DVORIŠTE DIVONE